

Jan Hron

Existence každého organismu v jakémkoli prostředí je podmíněna jeho rovnovážným stavem s vnějším prostředím. Z hlediska obecných principů v uvedeném vztahu se jedná vlastně o vztah prvku a systému a rozhodující je rovnováha systému. Zpravidla každý prvek se podřizuje prostředí systému a jen částečně je může ovlivňovat. Podle charakteru prvků se jedná o různé systémy a subsystémy, tedy o subsystémy technické, technologické, ekonomické, sociální a další.

V koexistenci těchto subsystémů ve společném prostředí, uplatňuje se princip jejich hierarchie. Tato hierarchie je závislá na cílech nadřazeného systému a zvolených kritériích. Během vývoje lidské společnosti dochází neustále k propojování homogenních subsystémů v systémy heterogenní a to ve stále větším a větším regionálním prostředí. V okamžiku, kdy limitujícím vnějším prostředím se stává naše zeměkoule, charakterizována přírodními a lidskými zdroji, stává se aktuální problém udržitelného rozvoje a mění se kritéria a i hierarchie jednotlivých subsystémů. Dochází ke změnám i v hodnocení ekonomických kritérií.

Obecně je třeba si uvědomit, že pro existenci jakéhokoli subjektu ve společnosti je nezbytné respektování dvou základních předpokladů a to, že

- jedinou konstantou naší doby je změna, která vlastně podmiňuje a udržuje
- rovnovážný stav daného subjektu a jeho prostředí.

Tato hypotéza platí nejen pro národní hospodářství, agrokomples, ale i vysoké školy. Jejich postavení je obtížnější právě proto, že vysoké školy jsou z hlediska tohoto problému orientovány na budoucí, očekávané změny. Vždyť svojí vědeckovýzkumnou činností ovlivňují budoucí charakter hospodářského a životního prostředí a vychovávají odborníky, kteří budou svojí odbornou činností přispívat k ztvárnění uvedeného rovnovážného stavu jednotlivých subjektů a jejich prostředí. Zároveň o totéž usilují v reálném čase v oblasti poradenství. Proto je třeba se otázkám udržitelného rozvoje věnovat i teoreticky a je účelné uvést i historický vývoj názorů a snažit se i ovlivnit vývoj budoucí.

1. Politické názory a udržitelný rozvoj

Západní, post-osvícenský pohled na člověka je založen na zcela novém vnímání vztahu jednotlivce a společnosti. Ve středověkých a nezápadních kulturách je jedinec chápán jako součást vnějšího pevného systému. V liberální západní společnosti je člověk chápán jako soběstačná buňka, ze kterých je složena společnost.

Historie politické filosofie přináší některá klíčová stanoviska k řešení environmentální krize, zvláště ve smyslu napětí mezi legitimními požadavky osobní svobody a potřebou

společenské kontroly, obvykle realizované prostřednictvím státu k dosažení společenského blaha.

Od 16.století je patrná snaha odlišit veřejné a soukromé zájmy a definovat "vytah" mezi občanem a společností. V průběhu 17.- 19.století se objevila filosofie liberalismu, přiživovaná kreativním myšlením filosofů doby Osvícení. Utilitární liberalismus se stal filosofií kapitalismu, ve kterém se věda a technologie staly prostředky materializace přírody a industrializace ve světovém měřítku. V téže době daly objevující se principy liberální demokracie vznik myšlenkám o osobní svobodě mimo struktury státu a církve.

Trvalou otázkou (dosud nevyřešenou) se stal vztah mezi svobodou jednotlivce a mírou autority delegovanou vládě. Rovnováha mezi oprávněnými požadavky na svobodu jednotlivce a potřebou tuto svobodu omezit v zájmu obecného blaha nebyla dosud nalezena.

1.1 Demokracie a udržitelný rozvoj

Je nepravděpodobné, že toto napětí mezi svobodou a kontrolou je řešitelné jednou provždy na základě filosofických nebo ekonomických kritérií v jakékoli zemi. Je pravděpodobnější, že požadovaná rovnováha je situační a výsledkem debaty. Toto je základní aspekt udržitelného rozvoje.

Dalším problémem udržitelného rozvoje je to, že se zabývá problémy budoucího rozvoje, musí v sobě zahrnovat plánování této budoucnosti. Mnoho našich problémů je výsledkem naší neschopnosti plánovat. Ale státní plánování je v současné době zdiskreditováno kolapsem komunismu na Východě a problémy přetížených států blahobytu na Západě a nespolehlivosti většiny dlouhodobých plánovacích procesů.

Imperativ udržitelného rozvoje přichází s novou rolí pro stát v oblasti plánování, která se podstatně liší od dosavadní zkušenosti státu. Novou rolí státu je poskytovat strategický rámec (návod, průvodce) a vytvářet podmínky, které by uvolnily inovaci v privátním sektoru a na úrovni komunit, často předáváním odpovědnosti v širším rámci, což podporuje tok informací o možnostech společnosti. Pro tento stát se používá termín "umožňující stát".

Stát sám o sobě není schopen zaručit udržování kvality životního prostředí, ale je první a nejdůležitější garant veřejných statků, tím, že je přímo přiděluje nebo reguluje.

1.2. Jednotlivec a stát

Dva nejdůležitější přístupy v rozvoji teorie státu byly:

- idea, že stát je struktura moci jasně odlišitelná od občanské společnosti obecně
- problém nalezení smíru ve vztahu intervencí státu od společnosti cestou práva a svobodou jednotlivce.

Nejmodernější demokratická teorie se trvale snaží o uznání suverenity státní moci a zároveň stanoví omezení této moci. Historie této snahy od Macchiavelliho a Hobbese je historií hledání rovnováhy mezi mocí a právem, právy a povinnostmi. Na jedné straně musí

mít stát monopol moci, aby mohl poskytovat solidní základnu pro prosperující obchod, podnikání i rodinu. Na druhé straně si teoretici politického liberalismu uvědomují, že přidělením této moci státu akceptují sílu, která může (a často to i dělá) od občana odnímat jeho politické a sociální svobody.

Otázka, jestli má stát právo omezovat svobodu jednotlivce ve jménu blahobytu společnosti, je tudíž trvale na programu všech společností, které sdílejí západní představu demokracie. Bohužel to není otázka, na kterou by existovala jednoznačná odpověď, snad kromě extrémních případů. V jednom extrému - jsou-li všechny vztahy ovlivňovány státem, je výsledkem totalitní režim. Naopak, udržitelný rozvoj je pravděpodobně nemožný v podmínkách přílišného individualismu. Extrémní státní kontrola je zdiskreditována, přílišný individualismus představuje méně nápadné nebezpečí.

"Nemoci" životního prostředí jsou ekologickým důsledkem industriálních přístupů, v nichž hraje důležitou roli utilitární individualismus a případně utilitární kolektivismus. Extrémními příklady těchto přístupů jsou USA a komunistických států.

Na jedné straně americký (a nyní i japonský) typ kapitalismu prokázaly svou efektivnost, na druhé straně přináší vážná ekologická rizika tím, že kladou jen minimální omezení pro volbu jednotlivce na trh.

K vysvětlení problémů, které s sebou nese tento typ ekonomického rozvoje a způsob politického myšlení, je vhodné podívat se zpět na původ současných idejí o vztahu mezi státem a jednotlivcem. Klíčovými tématy západního politického myšlení jsou:

- idea sekulárního státu odděleného od institucí jako je např. církev (Machiavelli)
- potřeba státu regulovat chování jednotlivců v zájmu růstu "výdobytků civilizace" (Thomas Hobbes)
- důraz na svobodu jednotlivce a jeho právo změnit stát tak, aby sloužil novému účelu - na základě dobrovolného konsensu ovládaných (John Locke)
- rozdíl mezi jednotlivcem jednajícím ve vlastním zájmu a občanem, který uspokojuje své potřeby prostřednictvím růstu společenského blaha (tyv. civilizující efekt občanské společnosti - Jean-Jacques Rousseau)
- význam využití informací soukromými podnikateli, což je neviditelná ruka kapitalismu poprvé popsána Adamem Smithem
- využití utilitárního principu jako jediného etického prvku v sociální a hospodářské politice (Jeremy Bentham)
- potřeba průběžně reformovat liberálně demokratický kapitalismus (John Stuart Mill)
- neokonzervativní názory Friedricha Hayeka a dalších, kteří se vracejí ke klíčovým myšlenkám klasického liberalismu
- kritika těchto názorů založena na potřebě trvale udržitelného rozvoje.

1.3 Udržitelný rozvoj a sociální vztahy

Od dob Adama Smithe zůstaly liberální a později neokonzervativní argumenty podivuhodně konzistentní a docela jednoduché: trh umožňuje společensky optimální alokaci zdrojů, a proto maximalizuje společenské výnosy. Tento argument je velmi silný na společenské úrovni trhu, ale některé aspekty moderní industriální společnosti toto dogma zpochybňují. Jedním z nich je akcelerace vědeckotechnického rozvoje, který člověku umožnil dominantní roli a rozšířil jeho možnosti manipulace s přírodními zdroji. To přineslo dva problémy.

- a) Zaprvé, situace trhu vytvářejícího optimum je relevantní jen tehdy, kdy populace a tlak na využití zdrojů byly značně nižší. Společenské náklady na soukromé užití společných neoceněných zdrojů jako je vzduch, voda, dálnice apod., byly mnohem nižší, dokud jejich nepoužitá část byla nesrovnatelně vyšší než ta využitá ve výrobě, ale jakmile přestávají být "volným zbožím", začnou vytvářet inherentně rostoucí část konvenčně vyčíslovaného hrubého domácího produktu. Vyvolává to potřebu ocenit tyto zdroje, aby bylo možné jejich spotřebu regulovat.
- b) Zadruhé, posilující dominantní postavení člověka nad přírodou rozšiřuje spektrum způsobů řešení různých problémů, a to znamená, že stále více rozhodnutí bude kontroverzních, jinými slovy politických. Úspěch kapitalistického systému fungujícího na úrovni trhu, posiluje potřebu existence vyššího subjektu, který by zprostředkoval volbu mezi dostupnými možnostmi. To posiluje roli státu a rozšiřuje spektrum politických debat.

Dalším výsledkem industrialismu je rostoucí specializace sociálních funkcí. To má dvojaký efekt: zvyšuje to efektivnost při dosahování cílů a zároveň to zvyšuje vzájemnou závislost jednotlivců a organizací. Znamená to, že pravděpodobnost a šíře nepředvídaných poruch také roste. Binární model regulace sociálních vztahů na základě individuálních kontaktů není nadále možný kvůli složitosti vyvolané vzájemnou propojeností prvků systému.

Je zapotřebí vytvořit nový vztah mezi státem a společností v ekonomické sféře, ani centralizované plánování ani volný trh. Tento přístup by měl uznávat roli trhu v mikroekonomických rozhodnutích, ale také nutnost vládních rozhodnutí v oblasti zásahů umožňujících udržitelný rozvoj společnosti a pro kontrolu externalit cestou pobídek nebo regulace. Neodmítal by potřebu společnosti fungovat jako celek cestou politických procesů k dosažení aspirací nad rámec možností tržní ekonomiky.

Dále je tu potřeba návratu k občanské společnosti definované jako návrat ke kontrolovanému rozsahu společenského života, zvláště tam, kde se národní ekonomika stala součástí mezinárodního rámce a národní politika ztratila kus své nezávislosti. To vyžaduje nevládní organizace a dobrovolné asociace pracující na úrovni komunit a regionů, aby vyrovnávaly centralizaci moci v mezinárodním hospodářství a odliv iniciativy a kontroly z místních lokalit. Tato vyrovnávací síla není nutná jenom proto, aby naplnila ideály demokratické spoluúčasti, ale jako jediná možnost pro realizaci udržitelného rozvoje. Co je

zapotřebí, je jedinečný funkční mechanismus, který by **umožňoval myslet globálně a jednat lokálně**. Kromě generování akcí, které jsou založeny na znalosti místního prostředí, hraje občanská společnost přinejmenším dvě důležité role. Zaprvé, spoluúčast může být živnou půdou pro rozvoj občanského ducha definovaného jako "přítomnost a autorita morálního vědomí, které váže člověka k jeho povinnostem, aniž by tento vztah musel být součástí písemných formálně obnovovaných sociálních vztahů". Seberegulující činnost občanské společnosti může snížit potřebu zásahů státu do oblasti životního prostředí, aniž by se snižovala kvalita života.

Závěr

Vrátíme-li se k principům teorie systémů, potom posláním politiků je formulování cílů rozvoje společnosti, vědců, vymezení kritérií a jejich hierarchie v rozhodování včetně zpracování rozhodovacích mechanismů a úkolem manažerů potom vytváření fázového prostoru udržitelného rozvoje. To znamená činit taková rozhodnutí, která by negativními a pozitivními zpětnými vazbami ovlivňovala rozměr tohoto fázového prostoru. To zcela platí i pro agrární politiku států a rozhodování na úrovni podniků.